

ЗАСТАВА ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

BAIL AS ONE OF THE TYPES OF PRECAUTIONARY MEASURES IN CRIMINAL PROCEEDINGS: SELECTED ISSUES

Давлатов Ш.Б., к.ю.н., доцент,

доцент кафедри правоохоронної діяльності

Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів

Наривський Я.Б., студент III курсу

Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів

Єрошенко А.О., студент III курсу

Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів

У статті розглянуто окремі складні питання, пов'язані із практикою застосування запобіжного заходу у вигляді застави, а саме темпоральних рамок її дії, а також визначення фактичного розміру цього запобіжного заходу в конкретній правозастосовній ситуації. Зазначено, що фактичною підставою для застосування запобіжного заходу як застави є наявність обґрунтованої підозри, а юридичною підставою про застосування цього різновиду запобіжного заходу є ухвала слідчого судді, суду. Умовами застосування аналізованого виду запобіжного заходу є сукупність обставин, визначених нормами КПК України.

Констатовано, що застосування застави у кримінальному провадженні викликає багато питань теоретичного та практичного характеру. Це пов'язано, зокрема, з браком у законодавстві консолідованого переліку підстав та умов застосування застави як запобіжного заходу в кримінальному провадженні.

Більше того, судова практика також не сформувала єдиного підходу щодо визначення строку дії цього запобіжного заходу та визначення її розміру в конкретній ситуації кримінального провадження. В основу цього правового заходу законодавцем покладено матеріальні механізми стримування зазначених вище учасників кримінального провадження від спроб неналежного виконання покладених на них юридичних зобов'язань.

У статті підкреслено, що застава як запобіжний захід може бути застосована в різних категоріях кримінальних проваджень і вона може бути як самостійним (основним), так і альтернативним запобіжним заходом. Альтернативність застави полягає в тому, що вона визначається в обов'язковому порядку в разі застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Висловлено авторську позицію щодо вирішення актуальних практичних питань застосування застави в кримінальних провадженнях.

На сьогодні під час кримінального провадження досить важливим є саме скорочення репресивних заходів під час кримінального провадження. У зв'язку з цим помітно зростає актуальність дослідження застави як запобіжного заходу.

Ключові слова: застава, тримання під вартою, запобіжний захід, клопотання, заставодавець.

The article deals with selected difficult issues related to the practice of applying a preventive measure in the form of bail, namely, the temporal framework of its effect, as well as determining the actual amount of this preventive measure in a particular law enforcement situation.

It is stated that the factual basis for the application of a preventive measure in the form of bail is the existence of reasonable suspicion, and the legal basis for the application of this type of preventive measure is the decision of the investigating judge or court. The conditions for the application of the analysed type of preventive measure are a set of circumstances determined by the provisions of the CPC of Ukraine.

The use of bail in criminal proceedings raises many questions of a theoretical and practical nature. This is due, in particular, to the lack of a consolidated list of grounds and conditions for the application of bail as a preventive measure in criminal proceedings.

Moreover, the judicial practice also does not formed a unified approach to determining the duration of this measure of restraint and determining its amount in a particular situation of criminal proceedings. The basis of this legal measure is the material mechanisms of restraining the above-mentioned participants in the criminal proceedings from attempts to improperly fulfil their legal obligations.

The article emphasises that as a precautionary measure bail can be applied in various categories of cases and can be either an independent (main) or an alternative precautionary measure. The alternative of bail lies in the fact that it is determined in a mandatory manner when a precautionary measure in the form of detention is applied to a person. The author's position is expressed on solving topical practical issues of bail application in criminal proceedings.

Today, during criminal proceedings, it is quite important to reduce repressive measures during criminal proceedings. In this regard, the relevance of the study of bail as a precautionary measure is noticeably increasing.

Key words: bail, detention, precautionary measure, petition, bailor.

Постановка проблеми. Дарма що практика застосування застави як одного з запобіжних заходів має багаторічну історію і має накопичений досвід, вона й далі стикається з низкою невирішених організаційних та нормативних питань, зокрема, дискусійними зостаються питання строку дії запобіжного заходу у вигляді застави та визначення її темпоральних меж.

Як відомо, кримінальний процесуальний закон дозволяє застосовувати заставу як альтернативу такому гострому запобіжному заходу як тримання під вартою. Мало того, силою ч. 3, ст. 183 чинного КПК слідчий суддя, вирішуючи питання про застосування до особи запобіж-

ного заходу у вигляді тримання під вартою, має визначити розмір застави, крім випадків, передбачених ч. 4 цієї статті. У цьому разі застава виступає як поважний альтернативний запобіжний захід, тому не дивина, що як і сама належна правова процедура застосування застави, так практика її застосування постійно перебувають у центрі уваги не лише правознавців, але й суспільства в цілому. А зумовлено це існуванням дискусійних питань щодо встановлення строку часових рамок дії застави та її фактичного розміру, які, на жаль, ще не мають свого задовільного рішення. Тому ця проблематика перебуває в стані постійної актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні проблемні питання правової регламентації застосування застави були предметом досліджень таких правознавців, як, зокрема, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, В. Т. Маларенка, І. Л. Петрухіна, М. А. Погорецького, О. П. Кучинської, В. Т. Нора, Т. Г. Фомина, О. Г. Яновської та інших. Водночас дослідження кримінального процесуального законодавства і практики його застосування дозволяють стверджувати, що інститут застави практичних питань системного характеру, існування яких неабияк ускладнює досягнення як функції цього запобіжного заходу, так й призначення і завдань кримінального провадження на загал.

Мета статті полягає в тому, щоби на основі аналізу практики застосування належної правової процедури застосування застави як запобіжного заходу у кримінальному провадженні запропонувати законодавцеві і практиці кримінального судочинства пропозиції на їхнє вдосконалення в контексті практики Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу. Запобіжні заходи – це один із видів заходів, які забезпечують кримінальне провадження. Запобіжні заходи – превентивні заходи для забезпечення кримінального провадження, які застосовуються слідчим суддею, судом на підставах і в порядку, встановлених КПК України. У диспозиції ст. 176 КПК встановлено виключний перелік запобіжних заходів [1].

Відповідно до ч. 1, ст. 177 КПК метою (призначенням) застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Немає жодних сумнівів, що застава є третім за суворістю (гостротою) запобіжним заходом, суворішими від застави є лише домашній арешт та тримання під вартою, оскільки ці запобіжні заходи передбачають тимчасове обмеження фундаментального права людини – права на свободу. Відповідно ж до ч. 1, ст. 182 КПК застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків.

Треба також зазначити, що застава може обиратися як до підозрюваного, обвинуваченого, який не тримається під вартою, так і щодо особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Водночас що жоден із визначених КПК запобіжних заходів (тримання під вартою, домашній арешт, застава, особиста порука чи особисте зобов'язання) не є санкцією чи покаранням за скоєне кримінальне правопорушення. Такі заходи є попереджувальними, і їхнім призначенням є забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків у разі, коли є обґрунтовані побоювання вчинення підозрюваним будь-яких дій, що перешкоджають встановленню істини чи виявленню винних осіб у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 3, ст. 183 КПК слідчий суддя, суд, постановляючи ухвалу про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визна-

чити розмір застави, достатній для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених цим Кодексом, окрім ситуацій, визначених ч. 4 цієї статті.

Застава як запобіжний захід встановлюється слідчим суддею, судом, у наступних розмірах, визначених ч. 5, ст. 182 КПК:

- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні нетяжкого злочину, – від одного до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від двадцяти до вісімдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від вісімдесяти до трьохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У виняткових випадках (ситуаціях), коли слідчий суддя, суд дійде висновку, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, тоді її розмір може бути встановлений у розмірі, що перевищує вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Таким чином, законодавець, встановивши межі розміру застави в межах від одного до трьохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, одночасно встановив і, так би мовити, й «форс-мажорну» можливість виходу за межі, сподіваючись, що практика буде зважено діяти в подібних ситуаціях, керуючись засадами пріоритету прав людини та домірності.

Як що ж мова про критерії визначення розміру застави відповідно до ч. 4, ст. 182 КПК, ними є:

- обставини кримінального правопорушення;
- майновий та сімейний стан підозрюваного, обвинуваченого;
- інші дані про його особу;
- ризики, передбачені ст. 177 КПК.

Таким чином, суд має керуватися зазначеними критеріями та визначити такий розмір застави, який, з одного боку, міг би достатньою мірою забезпечити належне виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, а з іншого ж – не стане для нього дійсно не підйомним тягарем. Але не забуваймо, що ч. 6, ст. 177 КПК визначено максимально можливий розмір застави. Тоді як бути? Гадаємо, що у виняткових («форс-мажорних») ситуаціях, коли слідчий суддя, суд дійде обґрунтованого висновку, що розмір застави у зазначених межах не здатен забезпечити виконання особою, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, розмір застави може бути визначений у розмірі, що перевищує 80 чи 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно. Але, гадаємо, не треба спеціально доводити, що в подібних ситуаціях суд повинен максимально ретельно з'ясувати всі обставини та пояснити причини, котрі спонукали його вийти за законодавчі рамки меж розміру застави. Тому в цьому контексті варто згадати, що недотримання принципу пропорційності вже стало причиною для винесення Європейським судом з прав людини (надалі ЄСПЛ) рішення проти України у справі «Істоміна проти України». Європейський суд у зазначеній справі зауважив, що розмір застави, встановлений районним судом, у 125 разів перевищував максимальний розмір, який міг бути визначений для виду злочину, в якому обвинувачувалася заявниця. Європейський суд підкреслив, що, хоча національне законодавство дозволяло суду у «виключних випадках» встановлювати більші розміри застави, таке рішення мало передбачати ретельний аналіз обставин справи для обґрунтування її «виключного» характеру остаточного рішення від 13 квітня 2022 року [3].

Також треба брати до увагу й правову позицію ЄСПЛ, який наголосив, що, визначаючи розмір застави має бути взято до увагу й матеріальне становище обвинуваченого (підсудного) («Hristova c. Bulgarie», заява № 60859/00, § 111, від 07 березня 2007 року²) та його платоспроможність («Toshev v Bulgaria», заява № 56308/00, §§ 69–73, від 10 листопада 2006 року³) [4].

Слід зазначити, що зміст словосполучення «виняткові випадки» не конкретизовано ані законодавцем, ані доктриною. А це вже відкриває простір для суддівського свавілля. Тому питання встановлення розміру застави у виняткових випадках залишається відкритим.

А тепер хотіли б звернути увагу на питання темпоральної дії цього запобіжного заходу в перебігу кримінального провадження. Ми налаштовані думати, що брак в законі визначення часових меж дії застави аж ніяк не означає її однозначної безстроковості, а брак чіткого визначення строку дії застави є очевидною прогалиною в законодавстві, оскільки в кримінальному процесі все має свої темпоральні рамки і тут не може бути жодних винятків. Але деяка судова практика, виходячи з того, що закон не вказує на потребу продовження застави (на відміну, наприклад, від тримання під вартою або домашнього арешту), спричинила хибне уявлення про безстроковість дії цього запобіжного заходу. Іншими словами, застава, на думку окремих представників практики, після спливу строку покладених обов'язків і далі забезпечує загальний обов'язок виконання підозрюваним, обвинуваченим вимог слідчого, прокурора. Проте логіка, здоровий глузд і аналіз змісту п. 6, ст. 195 КПК дають підстави для висновку, що зі спливом строку дії покладених на особу обов'язків, застава має бути повернута заставодавцеві у зв'язку із закінченням терміну її дії, тому що застава забезпечує лише виконання «покладених» відповідних обов'язків, передбачених самою статтею. Обов'язки ж покладаються лише ухвалою суду.

Згідно з ч. 1, ст. 203 КПК ухвала про застосування запобіжного заходу припиняє свою дію після закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження або винесення ухвали про скасування запобіжного заходу в порядку, передбаченому цим Кодексом. Таким чином, усі запобіжні заходи, які визначені законом, обираються на строк, визначений ухвалою, але

не більше 60 днів. Зі спливом строку дії ухвали припиняється і дія запобіжного заходу, якщо останній не був продовжений іншою ухвалою.

Висновки. Відповідно до норм чинного КПК запобіжний захід «Застава» може застосовуватись як самостійний запобіжний захід або як альтернатива триманню під вартою. Як самостійний запобіжний захід застава застосовується за ухвалою слідчого судді, суду в часі обрання запобіжного заходу у вигляді застави. У ч. 3, ст. 183 КПК передбачена можливість застосування застави як альтернативи триманню під вартою. У цьому разі підозрюваний, обвинувачений або заставодавець мають право у будь-який момент після застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою внести відповідну заставу, розмір якої законодавчо встановлено в межах від одного до трьохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У виняткових же ситуаціях, коли слідчий суддя, суд вирішить, що застосування застави у визначених законом межах не зможе забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї юридичних обов'язків, застава може бути призначена в розмірі, який може перевищувати вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. У цьому разі суд має максимально ретельно з'ясувати всі обставини та пояснити їх кореляцію з розміром застави.

Якщо ідеться про темпоральні межі (рамки) дії цього запобіжного заходу, то системний аналіз положень КПК, дає змогу дійти обґрунтованого теоретичного висновку, що застава, як і будь-який інший запобіжний захід, має терміни свого застосування. Тому заслуговує на наукову і законодавчу підтримку наукова позиція тих правників та практиків, які наголошують на доконечній потребі продовження строків застосування застави, оскільки вона в темпоральному плані не є винятковою в системі запобіжних заходів і має трактуватися як строковий запобіжний захід.

Сподіваємося, що завдяки науковим розробкам, судовій практиці та міжнародному досвіду будуть сформовані відповідні пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства та усунення недоліків законодавчої техніки щодо строків та розміру застави як запобіжного заходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевой, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та інші, за заг. ред. В. Я. Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Право, 2014. 824 с.
3. Справа «Істоміна проти України» (case of Istomina v. Ukraine). (Заява № 23312/15). Стислий виклад рішення від 13 січня 2022 р.
4. Справа Хрїстова проти Болгарії (Hristova v. Bulgaria) від 07 грудня 2006 р. № 60859/00. URL: https://kyiv.gp.gov.ua/ua/documents.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=203541.